

В. О. Патійчук – кандидат географічних наук, доцент кафедри країнознавства і міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
А. А. Саванюк – студент 5 курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Особливості використання методів прогнозування в країнознавчих дослідженнях

Роботу виконано на кафедрі країнознавства і міжнародних відносин СНУ ім. Лесі Українки

Розглянуто особливості використання методів прогнозування в сучасних країнознавчих дослідженнях. Визначено основні функції та завдання прогнозування розвитку країнознавчих об'єктів. Досліджено специфіку використання методів прогнозування в країнознавстві.

Ключові слова: прогнозування, методи країнознавчих досліджень, країнознавчі прогнози, прогнозологія.

Patiychuk V. O., Savanyk A. A. The Usage of Forecasting Methods in Country Studies Researches. The article focuses on the features of forecasting methods in modern country studies' researches. The basic functions and tasks of the forecasting in the development of country studies objects have been outlined. The specificity of the forecasting methods in country studies have been explored.

Key words: forecasting, methods of country studies, country studies' forecasts, the science of forecasting.

Актуальність дослідження. Країнознавча наука, будучи за своїм змістом комплексною, оскільки її об'єктами дослідження є складні поліструктурні територіальні системи, потребує на сучасному етапі її розвитку застосування найрізноманітніших методів наукових досліджень, у тому числі математико-статистичних методів і методів прогнозування зокрема. Прогноз – це висновок про майбутнє існуючого просторового процесу, що досліджується, на основі загальної тенденції його розвитку [9]. На думку фахівців, вітчизняна прогнозологія перебуває саме в стадії наукового осмислення й становлення [5]. Що ж стосується зарубіжних наукових досліджень, то слід звернути увагу на те, що іноземні прогнози є досить неоднозначними, а особливо в функціонально-просторовому та кількісно-якісному виразі. Оскільки на основі планових прогнозів у минулому розвивалася т. зв. радянська економіка, то планові прогнози для вітчизняних країнознавчих досліджень хоча й залишаються науковим явищем штучного характеру, проте базуються на математико-статистичній основі. Аналізуючи іноземну наукову літературу, можна зробити висновок, що зарубіжні підходи до прогнозних процесів є скоріше логіко-інтуїтивними, чим строго послідовними та конкретизованими у своєму виразі й потребують багатьох уточнень та деталізації. Як зазначають вітчизняні фахівці, вони не мають міцного методологічного фундаменту й описують маніпуляції другорядними чинниками, не розкриваючи сутності процесів, які розглядаються [14]. Що стосується практики прогнозування, то найчастіше вона обмежується епізодичними інтуїтивними прогнозами. Вітчизняна теорія країнознавчого прогнозування тільки формується, тому дослідження можливості використання різних форм і варіацій просторового прогнозування є актуальним науковим завданням і це зумовило потребу в написанні цієї статті.

Метою цього дослідження є вивчення особливостей використання методів прогнозування в сучасних країнознавчих дослідженнях.

Основними **завданнями** публікації є розгляд прогнозування як комплексного методу дослідження просторових процесів та явищ, які використовуються в сучасних країнознавчих дослідженнях, з'ясувати основні напрями використання прогнозних методів у різних країнознавчих галузях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комплексне країнознавство, будучи інтегрально-синтетичним міжгалузевим науковим напрямом, використовує багато наукових методів і методик у питаннях дослідження просторових закономірностей, процесів та явищ, у тому числі й прогнозних [10]. Під терміном «прогнозування», на нашу думку, слід розуміти процес визначення перспектив розвитку якогось явища, події, що ґрунтується на знанні закономірностей їх розвитку в минулому та врахуванні тенденції динаміки щодо сучасного стану досліджуваного країнознавчого об'єкта. Наукова концепція прогнозування повинна викривати сутність прогнозованої діяльності, основні закономірності цієї роботи, основні форми її проведення, критерії перевірки істинності її результатів, оцінку істотних меж прогнозування [1]. З іншого боку, в рамках такої концепції необхідно встановити комплекс методів прогнозування, що охоплюють різні аспекти підготовки прогнозів, а також виявити сферу та принципи найбільш ефективного застосування кожного з них в окремих сферах країнознавчих досліджень.

Наукова царина знань, яка займається розробкою й теоретичним осмисленням прогнозів, називається прогнозіологією. Розділ методології та наукова сфера зайнятості, що передбачає практичну підготовку та розробляє конкретні прогнози та забезпечує оцінку результативності прогнозування називається прогностикією. Таким чином, підготовка прогнозів – це не тільки галузь гносеологічної методології, а й напрям конструктивної пізнавальної діяльності, ціла система отримання висновків про майбутній стан певної територіальної системи. Тому для прогнозування важливе значення мають як теоретичні напрацювання, так і практичні заходи щодо їх запровадження. Існує негласне загальне правило в прогнозуванні: достовірність прогнозу знижується, зважаючи на зростання рівня прогнозованого явища та величини попередження, а також у напрямі від опису сутності процесу до його деталей [3]. Не можна не зважати на роль і вплив кожного з чинників, які визначають цей розвиток, темпи їх зміни, взаємозв'язок.

На думку фахівців, успіх країнознавчого прогнозування залежить від низки чинників: наявності усієї доступної достовірної інформації; знання національних особливостей країни, що досліджується; вміння використання необхідних знань за допомогою методів, які відпрацьовані на основі загальних принципів передбачення; компетентності дослідників у цій галузі; творчих здібностей, освіти, досвіду фахівці-прогнозіста тощо [7]. Система прогнозування має відповідати таким принципам: неперервності (тобто мати постійний характер); комплексності (паралельне ведення прогнозованих досліджень на різних рівнях); співмірності прогнозних завдань і наявних ресурсів; наявності зворотного зв'язку (перевірка прогнозів на практиці, аналіз усіх випадків підтвердження та спростування практикою спрогнозованих висновків, корегування на цій основі інших прогнозів, а також використання багатьох прогнозованих методик) [12].

Кожен із прогнозів, які використовуються в країнознавстві має свої специфічні функції та потребує певних критеріїв щодо їх підготовки та запровадження. Наприклад, як й інші пізнавальні процеси, прогнозіологія й самі прогнози виконують гносеологічну функцію. Накопичення знань та певного досвіду у сфері прогнозування реалізує емпіричну функцію. Проте головною цільовою функцією прогнозування є превентивна – упередити можливі негативні наслідки просторових процесів та явищ у майбутньому та максимально вжити заходів, щоб мінімізувати їхній вплив, або локалізувати це явище територіально. При позитивно передбачуваних ситуаціях – якомога швидше досягнути бажаних результатів та закріпити їх. Тобто прогнози можуть забезпечувати функції

системи інтегрування та регулювання. Звідси впливає конструктивна функція прогнозування, або управлінська – з допомогою прогнозів забезпечувати адміністрування та управління територією. Як й інші управлінські та наукові досягнення, прогнози дають змогу обмінюватися досвідом, інформацією не тільки в науково-ділових та управлінсько-виробничих сферах, але й доводять до широкого загалу результати прогнозування та їх наслідки, що забезпечується інформаційною та комунікаційною функціями. Не менш важливою в прогностичній діяльності є освітня функція, яка дає змогу не тільки отримати науковий та практичний досвід щодо розробки та використання прогнозів, а й навчити цьому молодих фахівців та забезпечити процес підготовки спеціалізованих кадрів для виконання практичних завдань. Що ж стосується наукової функції в питаннях розробки прогнозів, то якими б теоретично обґрунтованими не були закономірності підготовки прогнозів у різних просторово-часових континуумах у кожному конкретному випадку дослідження країнознавчих об'єктів буде високий ступінь наукової новизни. Він буде забезпечуватися саме за рахунок просторової та часової динаміки й специфіки комплексності країнознавчих об'єктів дослідження, а також тому, що в процесі підготовки прогнозів немає можливості спиратися на твердо встановлені наукові факти, котрі стосуються майбутнього.

Будь-який прогноз проходить певні етапи своєї реалізації та має певні прогнозні цикли та закономірності. Прогнозування може бути частиною якогось наукового дослідження й розроблятися та впроваджуватися на завершальних етапах його проведення – бути частковим. А також може бути й завершеним науковим циклом: від початкового – до кінцевого, тобто повним дослідженням. У кожному варіанті та циклі воно повинно включати в себе: збір та обробку інформації після попереднього збору фактів та конкретної постановки проблеми прогнозування; систематизацію фактів із метою виявлення шляхів розвитку первинної ситуації; виявлення ключових моментів і тенденцій ситуації, що досліджується; висловлення припущень щодо ймовірних станів досліджуваної ситуації в майбутньому; побудову гіпотез і сценаріїв майбутнього розвитку подій; вивірка сценаріїв розвитку та відбір найбільш вдалих; оформлення висновків та результатів прогнозування, а в разі необхідності – перепроверка (праксеологічний етап) або вивірка (верифікація).

На думку фахівців, процес країнознавчого прогнозування можна проводити в декілька етапів: 1) оцінка сучасного стану просторового процесу чи явища (виділення чинників, які вливають на ситуацію, а також основних тенденцій розвитку ситуації); 2) ретроспективний аналіз просторових процесів та явищ, що досліджується; 3) аналіз подальшої зміни стану просторової та функціональної ситуації (події) за оцінками попередніх відомостей у хронологічному порядку (від тенденцій до їх впливу на майбутнє прогнозованого явища); 4) прогноз, який формується відповідно до загальної тенденції розвитку явища (зважаючи на роль і вплив кожного з чинників, що визначають цей розвиток, темпи їх зміни, взаємозв'язок) [6].

Обробка інформації після попереднього збору фактури та конкретної постановки проблеми потребує: 1) систематизацію фактів, які сортують за ступенем стосунку до якогось питання; 2) виявлення ключових моментів, спираючись на знання проблеми; 3) побудову гіпотез, які пояснюють основні факти; дотримання (вразі потреб) додаткових даних; 5) оформлення висновків та їх перевірка на відповідність іншим фактам [8].

Для того, щоб виявити шляхи розвитку первинної ситуації досліджуваного країнознавчого процесу, необхідно систематизувати факти, а також провести їх вивірку, тобто верифікувати. Для правильної побудови прогнозної гіпотези необхідно виявити ключові моменти й тенденції розвитку подій, що зумовлюють розвиток досліджуваних країнознавчих процесів та явищ. Наприклад, необхідно враховувати тенденції в розвитку політики держав, їх фінансово-економічної ситуації, а також динаміку соціальних процесів та явищ у країні. Шляхом історичних аналогій можна передбачити, в якому напрямі має йти розв'язання основних внутрішніх та міждержавних суперечностей. Основним у цьому процесі є правильна оцінка головних

діючих, змагання між якими створює основну тенденцію розвитку [3]. Для того, щоб визначити, яким напрямом піде розвиток обставин, необхідно не тільки уявляти, а й чітко знати, за яких конкретно умов, чинників можливий той або той розвиток ситуації. Окрім того, щоб зробити прогноз обставин, необхідно брати до уваги, в рамках якої більш крупної тенденції розвиваються обставини, що вивчаються.

Важливою умовою повноти й об'єктивності прогнозування є дотримання правил розробки та перевірки гіпотез. Якщо наявні незрозумілі чи сумнівні обставини ситуації, що досліджується, то вони по мають бути враховані при висуненні гіпотези. Не можна захоплюватись одними гіпотезами й ігнорувати інші тільки тому, що вони здаються малоімовірними. Усі обґрунтовані гіпотези повинні перевірятися на їх стійкість та відображати динаміку досліджуваної ситуації. Усі гіпотези в розвитку проходять три стадії: 1) виникнення гіпотези; 2) аналізу висунутого припущення та визначення алгоритму наслідків (обставин, подій, фактів), які логічно випливають із цього припущення; 3) перевірка припущення на прогнозній моделі [1].

Прогнози, як й самі країнознавчі дослідження, можуть бути пояснювальними (описовими або пізнавальними), проте інформаційно обґрунтованими та аналітичними (глибинно розробленими). Пояснювальні гіпотези в країнознавчому прогнозі дають змогу досліднику пояснити вже відомі факти, а також відкривати нові обставини та можливості розвитку ситуації, які невідомі йому за рахунок розв'язання логіко-інтуїтивних схем. Що ж стосується аналітичних прогнозів, то їх зміст зачасти буває виведеним за рахунок розв'язання математико-статистичного алгоритму та встановлення функціональних залежностей у досліджуваних країнознавчих процесах та явищах. До уваги тут беруться не тільки ті факти, що встановлені до висунення гіпотези, а й ті, які стали відомі після її висунення. Виявлення при перевірці гіпотез нових фактів, невідомих до її висунення, підвищує ступінь надійності гіпотези. Здатність гіпотези пояснити не тільки раніше відомі факти, а й виявити нові – важлива умова можливої перевірки істинності основного змісту гіпотези [5].

При розробці прогнозу на майбутнє, особливої важливості набувають припущення, пов'язані з фактичними відомостями. Науковці вважають, що в основу будь-якого передбачення покладено низку припущень [13]. Якщо вони правильні, то можна зробити точний або досить точний прогноз. Якщо ж вихідні дані неправильні – прогноз буде неточним незалежно від того, наскільки точні дані, що лежать в його основі. На думку фахівців, висловивши припущення, його потрібно перевірити на співвідношення з усіма даними. При наявності розходжень і неточності даних – прогноз потрібно уточнювати, а саму гіпотезу доповнити або ж змінити твердження. Експерти вважають, що помилкова інтерпретація фактажу ймовірна, якщо: подано не всі матеріали; деякі з фактів є сумнівними; уся увага зосереджується лише на тих повідомленнях, які підтверджують припущення аналітика [1]. Наявні методологічні рекомендації й іншого плану: йти не від фактів до гіпотези, а від висунутої гіпотези до існуючих фактів [5]. На деякі запитання часто вдається отримати пряму та досить визначену відповідь, а в інших випадках науковці обмежуються лише припущеннями. Треба розуміти, які з моментів є найважливішими, а не концентрувати увагу одразу на багатьох.

Прогнозування є складовою частиною передбачення суспільного розвитку загалом. Його специфіка зумовлена великим впливом суб'єктивного чинника, багатоплановістю та високим динамізмом. Для аналітичного прогнозування особливо характерний зворотній вплив прогнозу через дії людей на події, що прогнозуються. Під час аналітичного прогнозу відбувається рух думки від конкретного до абстрактного, в результаті чого аналітик виявляє сутність явища. Виходячи з логіки процесу прогнозування, можна відзначити деякі загальні принципи, придатні до цього виду пізнавальної діяльності: абстрагування, аналіз і синтез, узагальнення, ідеалізація, індукція та дедукція, моделювання, екстраполяція, експертиза, порівняльні методи тощо [5]. Вибір методу прогнозування залежить від чинників: мети прогнозу; часу випередження прогнозу; специфіки об'єкта дослідження; надійності й повноти

інформації; обмеженості ресурсів розробників прогнозу тощо [14]. Методи прогнозування мають відповідати таким вимогам: поєднання суб'єктивної цінності й об'єктивної значущості оцінок; чітке застосування оцінок, яке не допускає різних тлумачень щодо вибору методів; створення можливості нагромадження статистичної інформації та її використання для прогнозування. За ступенем формалізації методи економічного прогнозування можна розділити на інтуїтивні (неформалізовані) та формалізовані (експертні).

Що стосується конкретних методик прогнозування, то серед них слід виділити такі прогнозні методи: сценаріїв; прогноз за аналогією; зворотного прогнозування; прогноз на основі причинних зв'язків; прогноз за теорією ймовірності; прогноз на основі стійких тенденцій; прогноз, зважаючи на розвиток подій у визначеному напрямі; прогноз на основі циклічного розвитку подій тощо [1]. В країнознавстві методи прогнозування, зважаючи на розвиток подій у відомому напрямі, можуть використовуватися під час створення прогнозів щодо кількості населення країни, розвитку виробництва, зменшення світових запасів сировини, екологічного стану території тощо.

Досить часто в країнознавчих дослідженнях використовуються методи прогнозування економічних процесів [4]. Методи економічного прогнозування – це сукупність способів і прийомів розробки прогнозів, які дають змогу на основі аналізу даних ретроспективного періоду, зовнішніх і внутрішніх факторів впливу, а також їх кількісних змін здійснити переконливі передбачення стосовно майбутнього розвитку економіки чи суспільства загалом. Для прогнозування використовується статистична інформація, яка описує процеси за минулі роки, та проводиться експертна оцінка тенденцій змін макроекономічних показників. Об'єктами прогнозування є економіка, її галузі, регіони, форми власності тощо. Для вибору методу прогнозування слід визначити мету й завдання прогнозу та період, на який він формується, врахувати специфіку об'єкта прогнозування, види, повноту та вірогідність вхідної інформації, а також низку інших факторів.

Прогнози бувають багатьох форм, які спрямовані на вдосконалення методів, передбачення можливостей розвитку значущих подій. У прогнозі відображають: послідовно описані сприятливі та несприятливі чинники й оцінки результатів їхньої взаємодії; порівняння властивостей об'єктів, які вивчаються, з відомими властивостями аналогічних об'єктів; визначення верхніх і нижніх меж розвитку об'єкта з образом постійних і тимчасових чинників [14].

Практична значимість прогнозування значно підвищується, якщо відомі їх конкретні наслідки. Результативність прогнозів розкривається не в первинних даних, а в їх точній інтерпретації, адже конкретний факт можна зрозуміти тільки у порівнянні з іншими. Прогнози цінні лише тоді, коли вони дають можливість впливати на ситуацію й приймати правильні управлінські рішення щодо виправлення або покращення неї. Результативність уживаних заходів (дій) у результаті попереджувальних прогнозів є досить високою, коли вони пропонують не тільки передбачуваний результат, а й можливості повпливати на нього. Система оцінки результативності прогнозів називається праксеологічною – тією, що перевіряє результативність уживаних дій.

На думку фахівців, удалий прогноз – це той, що надав суттєву допомогу тому, для кого він був зроблений [2]. Критерієм якості передбачення, як й інших видів інформації, є корисність. Кожний прогноз повинен бути випереджувальним. Інформація, що міститься в прогнозі, має давати змогу замовнику відреагувати на спрогнозовані події. Прогноз знецінюється тоді, коли відбувається порушення термінів очікування його результатів, або зволікання з вжиттям пропонованих заходів щодо вирішення конкретної країнознавчої ситуації. Наприклад, прогноз щодо ймовірного врожаю фермерського господарства поданий у день збирання врожаю є уже неефективним та недоцільним.

Для ефективного функціонування системи прогнозування необхідне також існування інформаційної бази, тобто необхідного мінімуму достовірної інформації.

Крім того, потрібна адекватна інформаційно-логічна підсистема, що забезпечує можливість логічної обробки інформації, яка існує у системі [1].

При організації роботи з прогнозування слід мати на увазі, що якісний прогноз повинен бути звернений у майбутнє та містити альтернативні можливості розвитку тих або інших подій. Без альтернатив прогноз в історії людства був можливим лише в передбаченнях пророків [14]. Альтернативність прогнозу передбачає наявність декількох сценаріїв його розвитку. Прогноз може бути складений за сценаріями. При цьому, зазвичай, виділяють: оптимістичний сценарій; песимістичний сценарій; найбільш імовірний сценарій, що може містити елементи перших двох. Такий методологічний прийом застосовується тоді, коли відбуваються події, результати яких важко передбачити, але їхній вплив є очевидним. Найбільш відомим у цій групі є метод сценаріїв, орієнтований на те, щоб виявити та підкреслити принципову невизначеність майбутнього в умовах турбулентного зовнішнього середовища. Відповідно до цього методу, розробляється декілька варіантів майбутнього розвитку подій, що поєднують, як мінімум, песимістичний, оптимістичний і найбільш ймовірний варіанти [5]. Метод сценаріїв полегшує інтеграцію різних даних, отриманих методами як якості, так і кількості, він добре сумісний також із методами теорії ігор, розроблених відповідно до аналізу конкретних ситуацій. Одне з головних завдань методу сценарію – виявити вирішальні чинники, від яких буде залежати розвиток подій за певним сценарієм. Розробивши варіанти своєї стратегії та тактики відповідно до сценаріїв і виконуючи моніторинг вирішальних факторів, розвідка розширює свої можливості швидкого реагування на різкі зміни зовнішнього середовища. Своєрідною модифікацією цього методу є метод зворотного прогнозування. У рамках цього методу на першому етапі формулюють різноманітні варіанти майбутнього, позитивного для замовника, беручи до уваги стратегічні цілі, переваги й інші релевантні чинники. Потім для кожного варіанту розробляються ймовірні сценарії, спрямовані від майбутнього до теперішнього, тобто спочатку визначається завершальний крок, який призводить до бажаного майбутнього тощо. Для кінцевого аналізу залишаються тільки ті сценарії, що не містять нереалістичних, малоімовірних кроків. Основна перевага методу полягає в свободі від необґрунтованого перенесення колишнього досвіду на майбутнє. Під час прогнозу за аналогією передбачення базується на розвитку аналогічного об'єкта, що відомий. При цьому необхідний правильний вибір об'єктів порівняння. Дослідження явища, що прогнозується, доцільно розпочинати з оцінки його нинішнього стану. Мета цього підходу полягає у виявленні системи чинників, які суттєво впливають на розвиток явища, що аналізується. Використовуючи цей метод при побудові первісних гіпотез про майбутні події, слід починати не з вивчення тенденцій, притаманних цьому явищу, а з розгляду подій, які мали місце за аналогічних обставин. Окрім того, за аналог потрібно брати події, що відбулися нещодавно [1]. Цей прогнозний метод є дуже поширеним у країнознавчих дослідженнях, особливо зважаючи на те, що він є логіко-інтуїтивним. Проте прогноз за аналогією небезпечний тим, що він виглядає надійним у той час, як не завжди є таким. Прогноз за теорією імовірності передбачає, що прийняття всіх важливих рішень пов'язане з імовірністю [14]. Прогноз на основі причинних зв'язків ґрунтується на вивченні причин, які зумовлюють явище, що вивчається. Це ті причини, що зумовлюють виникнення цього явища чи роблять його виникнення неможливим. Цей метод може використовуватися для прогнозування таких одиничних явищ, як переворот, початок збройного конфлікту, відокремлення території та ін. Він зовсім не придатний для прогнозування розвитку тривалих нестабільних процесів, які піддаються впливу та змінюються (розвиток сектору економіки). Застосування цього методу вимагає знання багатьох чинників і широкого кола питань. Особливе значення при цьому можуть мати явища, що відбуваються в іншому регіоні. Як й інші методи прогнозування, метод причинних зв'язків передбачає вивчення чинників, які вказують на наближення певних явищ і подій.

Ще одним методом прогнозування є прогноз на основі циклічного розвитку подій. Циклічність наявна не тільки в природі, а й у суспільстві, інформаційних процесах [5].

Якщо явище чи подія розвивається циклічно, то прогнози, які створювалися на основі припущення, що розвиток цього явища відбувається в одному напрямі протягом тривалого часу, й далі розвиватиметься таким же чином. Якщо ж явище розвивається циклічно, то прогнози, створені на основі припущення про розвиток явища в одному напрямі впродовж тривалого часу, є помилковими [1]. Треба пам'ятати, що припущення про циклічний розвиток якого-небудь явища можна зробити тільки на підґрунті достовірних даних, які охоплюють значний період часу розвитку цього явища в минулому. Рішення може бути прийняте на основі відомостей про не менш, ніж два повних цикли.

У країнознавчому прогнозуванні широко використовуються різні моделі. Моделювання – це спосіб прогнозування, що передбачає конструювання моделі реального процесу чи явища, які можуть відбутись у майбутньому [15]. Процес моделювання включає попереднє вивчення об'єкта (явища), виділення його характеристик (ознак) та закономірностей розвитку, теоретичне та експериментальне конструювання моделі, порівняння результатів моделювання з фактичними даними про об'єкт, коригування уточнення моделі [11].

На сьогодні у самих різних сферах людської діяльності розроблена значна кількість прогнозів, які можуть бути класифіковані на різних підставах: залежно від цілей, завдань, об'єктів прогнозування, періоду упередження прогнозу і методів, що використовують для його розробки тощо [15]. Найбільш загальним критерієм класифікації всіх прогнозів є проблемно-цільовий критерій, що розмежовує прогнози з погляду мети, заради якої вони розробляються. За цим критерієм розрізняють два типи прогнозів: пошукові (інша назва – дослідні, трендові) та нормативні (програмні, цільові). Пошукове прогнозування – це визначення можливих станів об'єкта в майбутньому. При такому прогнозуванні здійснюється умовне продовження, перенесення в майбутнє існуючих у минулому і тепер тенденцій розвитку об'єкта з припущенням, що протягом прогнозованого періоду не станеться ніяких подій, котрі могли б різко змінити ці тенденції. Нормативне прогнозування – це визначення шляхів і строків досягнення можливих станів об'єкта, котрі (стани) відповідають на запитання, яким шляхом можна досягти бажаного стану [5]. Нормативне прогнозування будується на основі заздалегідь заданих норм, ідеалів, цілей тощо. Проте на практиці, обидва види вказаних прогнозів у чистому вигляді зустрічаються рідко, зазвичай, вони застосовуються в комплексі. Типова схема прогнозування у цьому випадку така: спочатку розвиток суб'єкта прогнозується, виходячи із існуючих тенденцій (пошуковий прогноз) [14]. Якщо прогноз виявляється несприятливим, здійснюється пошук можливих способів, за допомогою яких удалося б подолати несприятливий розвиток ситуації. При цьому ставиться мета, наприклад, зниження темпів зростання злочинності або її стабілізація на певному рівні, визначаються більш-менш точні строки та способи досягнення вказаної мети (нормативний прогноз). До нормативного прогнозування відноситься й оцінка кримінологічних наслідків, проектів законодавчих та відомчих нормативних актів, взагалі будь-яких управлінських рішень, що стосуються правоохоронної сфери. Мінімізація таких наслідків ще на стадії розробки подібних документів, а також завчасна підготовка органів внутрішніх справ до дій у нових умовах, що виникають у зв'язку з їх прийняттям, – актуальна проблема сьогоднішнього дня [3].

Існують також інші види прогнозів. Так, за об'єктом дослідження розрізняють природознавчі, науково-технічні та суспільні (соціально-економічні) прогнози. У свою чергу, природознавчі прогнози підрозділяються на такі види:

- метеорологічні (погода, повітряні потоки та інші атмосферні явища);
- гідрологічні (морські хвилювання, паводки, тайфуни, шторми тощо);
- геологічні (завали корисних копалин, землетруси, сход лавин тощо);
- біологічні, включаючи фенологічні та сільськогосподарські (врожайність, захворюваність тощо);
- медико-біологічні (переважно хвороби людини);

– астрономічні або космологічні (стан та рух небесних тіл, випромінювання, затемнення тощо);

– фізико-хімічні прогнози явищ мікросвіту [12].

Науково-технічне прогнозування охоплює, з одного боку, оцінку станів і перспектив роботи механізмів, приладів, електронної апаратури, а, з іншого – прогнозування розвитку науки, техніки, технології, підготовки наукових кадрів тощо.

Суспільні прогнози підрозділяються на різні види залежно від конкретної форми їх прикладення, найбільш відомими з них є: соціально-медичні (охорона здоров'я, фізкультура, спорт); соціально-екологічні (перспективи збереження рівноваги між станом природного середовища та життєдіяльністю людини); економічні (перспективи розвитку господарства і економічних відносин взагалі, різних форм господарювання та власності); юридичні, у тому числі кримінально-правові та кримінологічні (розвиток держави та законодавства, стан злочинності та інших правопорушень, узагалі правових відносин); демографічні (зміни чисельності населення, статево-вікової структури населення, міграції) тощо [5].

Прогнозування значно ускладнюється в кризові періоди переходу соціально-економічних систем з одного якісного стану в інший, коли особливо загострюються усі суспільні відносини, що різко збільшує невизначеність подальшого розвитку системи. В цих умовах система стає вразливою й будь-яке, навіть слабке збурювання, вплив випадкового фактора може стати вирішальним для подальшого її розвитку. Тому розробка достатньо надійних прогнозів, навіть на найближчу перспективу, в такі перехідні періоди виявляється надзвичайно складною. Саме з цієї причини тепер широко використовується такий підхід до прогнозування, як розробка багатьох варіантів прогнозів. При цьому розробники прогнозу будують не один, а декілька (найчастіше три) сценарії можливого розвитку ситуації, які умовно називають «песимістичний», «оптимістичний» і «найбільш ймовірний», котрий знаходиться між двома першими. Кожний із них базується на відповідних припущеннях про майбутні зміни в політичній, економічній, демографічній та інших сферах життя суспільства з наступною оцінкою впливу цих змін на майбутнє [1].

Слід особливо зупинитися на класифікації прогнозів із погляду періоду прогнозування, тобто часового інтервалу, на котрий розробляється прогноз. У науковій літературі зустрічається різна кількість градацій прогнозів за цим критерієм. Часто виділяють три види прогнозів: короткострокові, середньострокові та довгострокові [9]. Деякі науковці пропонують більш детальну градацію, додаючи до названих видів ще оперативні та наддовгострокові прогнози [12]. В основі визначення періоду упередження лежить загальний методологічний принцип: прогноз можливий лише в часових межах, у котрих кількісні зміни не виходять за межі певної якості, тобто поки діють характерні для цієї якості закони. У науковій літературі існують різні види прогнозів за часовими параметрами. І хоча подібна градація є досить умовною, але на підставі досвіду прогнозування вже склалося певне розмежування. Так, виділяють прогнози: оперативний (поточний) – до 1 місяця; короткостроковий – до 1 року; середньостроковий або перспективний – до 5 років; довгостроковий – 15–20 років; віддалений або стратегічний – 50 років і більше [3]. Для впровадження соціально-економічних прогнозів у країнознавчих дослідженнях згідно з характером і темпами розвитку соціально-просторових явищ, які прогнозуються, доцільно прийняти трохи відмінний хронологічний вид прогнозів за такими часовими межами: короткостроковий прогноз (до 1 року); середньостроковий прогноз (від 1 до 5 років); довгостроковий прогноз (від 5 до 15 років) [9]. Таким чином, у процесі проведення країнознавчих досліджень здійснюють короткострокові, середньострокові та довгострокові прогнози. Для країнознавчої науки найбільшого значення мають середньострокові прогнози, тому, що саме вони є найбільш точними та дають змогу приймати рішення, спрямовані на зміну розвитку подій у ймовірному напрямі. Довгострокові прогнози хоча й є цінністю, залежать від подій, котрі важко передбачити й оцінити.

З періодом упередження певною мірою пов'язаний і поділ прогнозів на якісні та кількісні. Перші розробляються у вигляді якісних оцінок розвитку об'єкта: загального опису тенденцій та очікуваного характеру змін, а в самому простому випадку – ствердження про можливість або неможливість настання подій, що прогнозуються, (наприклад, «можливе зростання злочинності», або «може настати стабілізація певних видів злочинів», або «можна очікувати зниження темпів зростання аварійності» тощо) [1]. Кількісні прогнози є числовими значеннями прогнозованих показників (наприклад, «кількість крадіжок перевищить мільйон») або кількісними оцінками достовірності досягнення цих значень. На практиці, як правило, прогнозуються одночасно – якісні й кількісні характеристики об'єкта. Співвідношення цих сторін у прогнозі залежить від специфіки функціонування країнознавчого об'єкта прогнозу, цілей прогнозування, періоду упередження тощо [5]. Наприклад, із позицій останнього критерію достатньо поширеною є така структура прогнозної інформації: оперативні прогнози є кількісними, короткострокові – переважно кількісними, середньострокові – кількісно-якісними, а довгострокові – в основному якісними. Крім того, оскільки в перехідні періоди точність і вірогідність прогнозів, насамперед кількісних, різко знижується, в такі періоди підвищується роль якісних прогнозів.

Таким чином, країнознавчий прогноз базується на висновках, зроблених у результаті попереднього аналізу інформації, та містить висновок про майбутній розвиток просторової ситуації, явища чи події. Процес країнознавчого прогнозування починається з вивчення всієї доступної інформації, оскільки усі подальші наукові кроки дослідження залежатимуть від правильного врахування усіх вагомих чинників формування теперішнього стану досліджуваного країнознавчого об'єкта. На ці оцінки впливають також відомості про минуле процесу та явища, що вивчається. Головною умовою точного й обґрунтованого прогнозування є наявність необхідної статистичної та фактографічної інформації, що описує досліджуваний країнознавчий об'єкт.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, під країнознавчим прогнозом розуміють висновок про майбутній стан просторових процесів та явищ, що ґрунтується на знанні закономірностей просторового розвитку, а також його тенденції, минуле й сучасні особливості досліджуваного хроно-хорологічного об'єкта. Прогнозування дає змогу відслідкувати динаміку розвитку територіальних об'єктів, а також виробити правильну стратегію прийняття управлінських рішень щодо раціоналізації та удосконалення функціональної та територіальної структур господарства території. Завдяки прогнозним методам країнознавчі дослідження можуть мати вплив на прийняття конкретних управлінських рішень, що потребує подальшої наукової уваги.

Джерела та література

1. Варенко В. М. Інформаційно-аналітична діяльність : навч. посіб. / В. М. Варенко. – К. : Ун-т «Україна», 2013. – 416 с.
2. Гондюл В. П. Методологічні засади аналізу та прогнозування міжнародних відносин і міжнародних політичних конфліктів на зламі тисячоліть / В. Гондюл // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. пр. – Вип. 27 (част. 1). – К. : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин, 2001. – С. 3–28.
3. Гондюл В. П. Математичне моделювання та прогнозування політичних конфліктів у Європі. Конспект лекцій з дисципліни / В. П. Гондюл, Н. П. Литвиненко, П. П. Майстренко, Н. Б. Мельничук. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин, 1998. – 106 с.
4. Масляк П. О. Країнознавство : підручник / П. О. Масляк. – К. : Знання, 2008. – 292 с.
5. Матвієнко В. Я. Прогностика. Прогнозування соціальних та економічних процесів. Теорія. Методика. Практика / В. Я. Матвієнко. – К. : Українські пропілеї, 2000. – 484 с.
6. Машбиц Я. Г. Комплексное страноведение / Я. Г. Машбиц. – М. ; Смоленск : Изд-во СГУ, 1998. – 264 с.
7. Мироненко Н. С. Страноведение : Теория и методы : учеб. пособие для вузов / Н. С. Мироненко. – М. : Аспект Пресс, 2001. – 268 с.
8. Моделирование геосистем // Вопросы географии. – М. : Мысль, 1986. – Вып. 127. – 215 с.

9. Панарин А. С. Глобальное политическое прогнозирование : учеб. для студентов вузов / А. С. Панарин. – М. : Алгоритм, 2000. – 352 с.
10. Патійчук В. О. Комплексний підхід як основа країнознавчих досліджень / В. О. Патійчук // Теоретичні та прикладні проблеми країнознавства: Матеріали Першої Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Рівне, 24–25 квіт. 2002 р.). – Рівне : РІС КСУ, 2002. – С. 17–19.
11. Патійчук В. О. Особливості використання методів моделювання в країнознавстві / В. О. Патійчук, А. А. Саванюк // Актуальні проблеми країнознавчої науки : матеріали III міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції (м. Луцьк, 15–16 груд. 2015 р.) / за ред. В. Й. Лажніка. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – С. 20–27.
12. Хаггет П. География: синтез современных знаний / П. Хаггет. – М. : Прогресс, 1979. – 684 с.
13. Чорли Дж. Р. Модели в географии / Дж. Р. Чорли, П. Хаггет. – М. : Прогресс, 1971. – 384 с.
14. Яковец Ю. В. Циклы. Кризисы. Прогнозы / Ю. В. Яковец. – М. : Наука, 1999. – 448 с.
15. Patiichuk V. Specifics of use of methods of modeling in country studies researches / V. Patiichuk, A. Savanyuk // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія : Географічні науки. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – № 15 (316). – С. 7–13.